

קונטרס המשיב

בירור שיטת שו"ע הרב בסדר הכנסת שבת
ושיטתו בסידור לענין צאה"כ כדעת הגאונים

כוונת המשיב להסיר השגת בעל הקונטרס שואל ומשיב החדש נגד פסקי הסידור של רבינו הקדוש בעל התניא והשו"ע זצוקלה"ה, ולדחות דברים חמורים שכתב בהקדמת הקונטרס על רבים מישראל הנוהגים צאה"כ כשיטת הגאונים כי "נוהגים על פי מוסכמות שאינם עולות בקנה אחד עם הראשונים בעלי השו"ע וגדולי הפוסקים" ועוד לשונות חמורות הנוגעות לאיסורי כרת רח"ל, וחלילה לומר כן על רבים מישראל קדושים יראים ושלמים שנוהגים לפי מנהגם כשיטת הגאונים, כי נהרא נהרא ופשטי'.

הבהרה

תמכתי יתדותי על כמה ספרים בביאור דברי רבינו הזקן שהובאו בפנים, ובעיקר סידור רבינו עם ציונים ומקורות להגרל"י רסקין הי"ו, ומאמרי קובץ יגדיל תורה להרש"ב לוין הי"ו, ותורת חב"ד להר"י מונדשיין הי"ו, וספר הסידור בהוצאת היכל מנחם מאנסי.

מנאי זעירא דמן חבריא

פינחס אברהם מייערס אבד"ק האג יע"א

דברים אחדים

בעזה"ת, כסלו תשס"ח לפ"ק.

תשובה להשיג על דברי הקונטרס שואל ומשיב החדש סי' מ' בהוצאת כולל שערי שלום טשאבא בלונדון במה שהסתפק האם סדר הכנסת שבת ושאר פסקים בסידור הרב הם מעצם כתי"ב בעל התניא או מאיזה מגי' זולתו, כמו מה שכתב לענין שיטת ר"ת כנגד הגאונים. ולע"ד ברור כשמש שאף על פי שאנו נוהגים להחמיר כשיטת ר"ת אין לפקפק על שיטת הרב שפסק להדיא בסידור כשיטת הגאונים. וכן יש להוכיח בראיות מוכיחות נגד מה שרצה לחדש שדברים מסוימים שם כמו הגדפס בסוגריים לא יצאו מקולמוס הרב אלא מתלמידיו, כי בניגוד לסוגריים מסוימים בשו"ע הרב כל הגדפס בפסקי הסידור הם בלי ספק מרבינו בעל התניא עצמו, ואין להרהר אחריהם. ומצינו אפילו בגדולים וטובים כשבאו לידי רתחא דאורייתא באו לידי טעות, לפרש ולבאר הלכה שתהי' דוקא כמותם, ומחמת זה תלו את עצמם בסברות רעועות. ועל דרך זה הענין לגבי זמן ביה"ש וצאה"כ, אף שודאי ראוי להחמיר במוצאי שבת שלא לעשות שום מלאכה עד זמן ר"ת ושאר ראשונים, אבל ח"ו להרהר אחר המון עם שנוהגים כשיטת הגאונים, ובפרט שכמה צדיקים גדולים ואנשי מעשה נהגו כך.

ולא באתי להכניס ראשי בין הרים הגדולים הראשונים והאחרונים לבאר השיטות בזה, ולא אורתי עוז לחלוק ח"ו על דבריהם אחר שהביא הרה"ק מקאלאשיץ זצ"ל בספרו נהר פרת משבעים פוסקים המכריעים שהלכה כר"ת, ודומה לזה הראה באורות חיים פ"ט מרוב הראשונים. אלא כוונתי להסיר ספק מעל דברי הרב בפסקי הסידור שפסק להדיא לקבוע זמן צאה"כ כשיטת הגאונים, וליישב מנהג ליובאוויטש מדורי דורות ועוד חסידים להקל על פי פסקי סידור הרב כשיטת הגאונים, וללמד זכות על ישראל קדושים לגבי שבת ויוה"כ

ומילה ועוד מצות, ולא לפקפק על פסקי הרב ולסלף דבריו הקדושים. ובאמת יש הרבה להאריך לדחות דבריו אבל כבר אמרו חז"ל באבות פ"ב מט"ז לא עליך המלאכה לגמור, לכן קצרתו במקום שאמרו להאריך, ורק אספתי כעמיר גורנה ליישב קושיותיו על שו"ע הרב.

ויצאתי מגדרי אחר שראיתי שבעל הקונטרס הרחיק לכת לפקפק ולסלף שיטת הרב בלא ראיות ולהטיל מום בקדשים לכתוב שכל המעיין בפסקי הסידור רואה שזה לא לשון הרב, וכל הראשונים שהביא בסידור לצד שיטת הגאונים לדעתו כתבו בהיפך גמור. ובלא"ה יש הרבה להשיג על הקונטרס כולו מה שרצה לדחות שיטת הגאונים ולחדש כאילו אין שיטה כזו בכלל, וכל דרכו רק להראות שכל הפוסקים ראשונים ואחרונים סוברים כר"ת בלבד, מה שאינו כן. וכך כל דבריו בנויים על יסוד לסתור דברי הפוסקים שלא עמדו לימינו, בהשערות בדויות מלבו בנויות על מתעות שוא ומדוחים, ואם לא הי' נוגע הלכה למעשה היו דבריו חוכא וטלולא בעלמא. וגם לולא שדרך קסתו לפקפק על גדולי הבקיאים בלשון שו"ע הרב ולהעמיס על בעל התניא דברים שהם מופרכים מעיקרא לא הי' כדאי להשיב עליהם, אבל אחר שמתוך קנאות גילה פנים בתורה שלא כהלכה לומר על ישראל קדושים שעוברים על איסורי תורה ח"ו, אמרתי אפילו אם קבלה היא לא נקבל ולדין יש תשובה שיש הרבה ראיות מוכיחות שפסקי הסידור הם מבעל התניא עצמו. ודבר גדול הי' עושה אם בא לעורר שלא לעשות מלאכה במוצאי שבת עד זמן ר"ת, אבל עולה גדולה עשה אם בא לקטרג ח"ו על ישראל קדושים שנוהגים כדעת הגאונים.

שו"ע הרב פסק לענין צאה"כ כשיטת ר"ת

מבואר בשו"ע הרב או"ח סי' רס"א ס"ה וז"ל זמן תוספת זה מלפני הוא מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן ביה"ש והוא כדי ג' מילין ורביע [ר"ן סופ"ב דשבת ויומא פ"א ע"ב ומ"מ פ"ה מהל' שבת ה"ד בשם הרמב"ן ושו"ע סי' רס"א ס"ב], שמתחלת השקיעה עד צאת ג' כוכבים הוא מהלך ד' מילין, וביה"ש הוא קודם צאה"כ מהלך ג' רביעי מיל, נשארו ג' מילין ורביע מתחלת השקיעה עד ביה"ש [לפי ר"ת בתוס' פסחים צ"ד ע"א ד"ה ר"י ושבת ל"ה ע"א ד"ה תרי], והזמן הזה אם רצה לעשותו כולו תוספת עושה, רצה לעשות ממנו מקצת עושה, ובלבד שיוסיף איזה זמן שהוא ודאי יום מחול על הקודש, אבל ביה"ש אינו נחשב לתוספת [רמב"ן בתורת האדם שער אבלות ישנה ורא"ש יומא שם] שהרי הוא ספק לילה ואסור בו במלאכה מן התורה בלא מצות תוספת. ואם רוצה להקדים ולקבל עליו תוספת שבת מפלג המנחה ולמעלה [כמ"ש רמב"ן שם ואגור סי' שס"א ומהרי"ל החדשות סי' מ"ה אות ד' ורא"ש ברכות פ"ד סי' ד' וטור סי' רס"ז ורמ"א סי' רס"א ס"ב], דהיינו שעה ורביע זמניות קודם הלילה [כמ"ש לעיל סי' נ"ח ס"ג ופ"ט ס"א] הרשות בידו ונאסר בעשיית מלאכה, אבל אם קיבל קודם פלג המנחה אין קבלתו כלום ומותר בעשיית מלאכה [מג"א סי' רס"א סק"י בשם רבינו ירוחם נתיב ז' סוף ח"א]. ומ"מ לכתחלה יש להחמיר שלא לעשות מלאכה אם קיבל שעה ורביע זמניות קודם תחלת השקיעה לפי שיש אומרים [מג"א סק"ט בשם היראים סי' רע"ד ומרדכי פ"ב ואגודה סי' מ"ט וב"ח] שמתחלת השקיעה ואילך הוא לילה גמור מה"ת (שאו הוא זמן ראיית ג' כוכבים בינונים לפי דבריהם), וביה"ש שהוא כדי הילוך ג' רביעי מיל קודם תחלת השקיעה, ופלג המנחה הוא שעה ורביע זמניות קודם תחלת הלילה עכ"ל עש"ה בהערות לשו"ע.

בפסקי סידור הרב פסק כדעת הגאונים

אבל בפסקי הסידור בסדר הכנסת שבת חזר מזה וז"ל אבל אין לסמוך כלל להקל על פי מ"ש הרב ב"י בשו"ע הל' שבת [סי' רס"א ס"ב] בשם יש אומרים והיא דעת ר"ת [תוס' שבת ל"ה ע"א ד"ה תרי] וסייעתו שעד כדי הילוך ג' מילין ורביע שהוא קרוב לשעה בינונית אחר השקיעה הוא יום גמור ואח"כ מתחיל ביה"ש דר' יהודה והוא כדי הילוך ג' רבעי מיל שאז הוא זמן צאה"כ ולילה ודאי כמארז"ל [פסחים צ"ד ע"א] שמשקיעת החמה עד צאה"כ הוא כדי הילוך ד' מילין, כי כבר חזר בו הב"י בשו"ע יו"ד הל' מילה [סי' רס"ז ס"ט] ופסק בפשיטות דאחר השקיעה מיד הוא ביה"ש, וכן פסק הש"ך שם [סקי"א], וכן פסק הפר"ח לאו"ח סי' תרע"ב. וטעמם ונמוקם עמהם כי ר"ת וסייעתו יחידאי נינהו נגד הגאונים הראשונים רב שרירא ורב האי בנו (הובא לשונם בתשו' ר"מ אלשקר סי' צ"ו) ואחריהם רבינו חננאל (בש"ל) [שבלי הלקט סי' ס'] והרי"ף [שבת ל"ד ע"א] והרמב"ם [הל' שבת פ"ה ה"ד] והראב"ן [סי' ב' הובא במרדכי פ"ג וב"ה סי' רס"א] וסייעתם ונגד ר"י בעל התוספות [בתשו' מהר"ם מרוטנבורג סי' רי"ט, ותוס' פסחים ב' ע"א ד"ה והא] ובעל העיטור [הל' מילה ח"ג הובא בשו"ע יו"ד סי' רס"ז ס"ט] וסייעתם, ואינהו בתראי וחלקו על ר"ת, וכ"כ הרא"ש [פ"ב סי' כ"ג] בשם הרב רבינו יונה. ומה גם כי דעת זו הוא נגד החוש ופליאה נשגבה שהרי שיעור ד' מילין מהשקיעה עד צאה"כ שבדברי רז"ל בגמ' מבואר שם בפירוש בגמ' [פסחים צ"ד ע"א] שהוא שיעור אחד ממש כשיעור ד' מילין שמן עמוד השחר עד נץ החמה [ראה שו"ע הרב סי' פ"ט ס"א וש"נ], ובעת עליית עמוד השחר נראה בעליל שהרקיע הוא מלא כוכבים ולא ג' כוכבים בלבד, וככה הוא ממש ודאי בסוף הילוך ד' מילין אחר השקיעה, אבל זמן תחלת הלילה לענין מצות של תורה שהוא בצאת וראיית ג' כוכבים לבד [גמ' ל"ה ע"ב] ודאי שהוא מוקדם הרבה לזמן צאת וראיית כל הכוכבים כמו שנראים בעת עליית עמוד השחר. ועוד יש פליאות עצומות מהחוש על דעת זו [ראה לח"מ פ"ה ה"ד והערות הסידור], וגם ראיות רבות

ועצומות מסוגיות התלמוד לדעת הגאונים הגם שאין דבריהם צריכים חיזוק כנודע שדבריהם דברי קבלה עכ"ל בסוגריים.

הדפסת סדר הכנסת שבת בסידור הרב

ומובא בהקדמה לשער הכולל כי סידור הרב נדפס פעם ראשונה בחייו בשנת תקס"ג בשקלאב, ויצא מדפוס עם שיבושים וחסרונות כי הדפיסו אותו מרשימות, שלא ה' עדיין סידור מודפס להעתיק ממנו, ואח"כ נדפס בחייו בקאפוסט עוד שתי פעמים. רק בדפוסים הראשונים שקלאב וקאפוסט לא נמצא סדר הכנסת שבת והלכתא רבתא לשבתא ועוד דינים בתוך הסידור, אלא נדפס בדפים בפני עצמם. וכתב הרה"ק מליובאוויטש זצ"ל באגרות ח"ב עמ' שד"מ שבעל התניא חיבר קונטרסים שלמים להכניסם בסידור כחטיבה בפני עצמה, והם פסקי דינים בקיצור נמרץ בענינים הרגילים ושונים לכל נפש שצריכים להיות מצויים גם תחת יד זה שאין השו"ע באותה שעה מצוי על שלחנו, ונקראו בשם סדר או הלכות. ואף שנשתמרו כת"י אחיו מהרי"ל על כמה הלכות עם הגהות מרבינו, מיהו חלק גדול מחדושי ההלכות שבסידור שלפנינו אינו בכת"י, רק נשתלבו לימים אחר הגהות רבינו בסידור בדפוס. וכ"מ בבית רבי ח"א נ"ה ע"א כי מהרי"ל ה' כותב רוב הדרושים בלשון הרב ורבינו הגיהם בעצמו והעיד שרשימותיו מכוונים מאד ממש כמו שנאמרו, מלבד הוספה בענין ספירת העומר שהקפיד עליו רבינו כמ"ש בשער הכולל פמ"ט אות ב', ופתחי עולם או"ח סי' תפ"ט אות א'.

טעם שלא נדפס הסדר בסידור הראשון

ובסידור רבינו הזקן עם ציונים ומקורות עמ' רכ"א הוכיח על פי כת"י מהרי"ל ושער הכולל פט"ז אות ב' כי סדר הכנסת שבת שנמצא לפנינו הוא מאחר שנת תקס"ג, כי מהד"ק נכתב בשנת תקנ"ז, ולא נדפס בסידור הראשון בשקלאב תקס"ג, רק רבינו הגיהם והוסיפם בסידורים שנדפסו אח"כ בקאפוסט. אבל במבוא לסידור עמ' ו' כתב שהלכות פסקי הסידור שלפנינו הן מהדורא שלישיית שהוגהו

ונדפסו מכת"י, ולא נדפסו כולם עד שהוגהו על דעת רבינו הזקן, ולכן נדפסו משנת תקס"ג ואילך. אולם בקובץ יגדיל תורה גליון ל"ה סי' קכ"ז הביא כי משלשת הסידורים שנדפסו בחייו וכן הדפוסים אח"כ לא נשאר אף טופס לברר לשון הפסקים במהדורא קמא, רק כולם נעתקו מגליונות הפסקי דינים שנדפסו בחייו רבינו. ואפ"ה שאין לנו טופס של כל פסקי הסידור בכת"י זולת עלים בודדים בכת"י מהרי"ל עם הגהות בגוף כת"י רבינו, יש להסתמך על סידורים הישנים שנדפסו על פי כת"י, דוגמת יתר ספרים קדומים. והוסיף כי הטעם שלא נדפס אז סדר הכנסת שבת בתוך הסידור עצמו כי בתחלה לא נכתב על מנת לצרפו לסידור בכלל, ורק אחר שהוגה כמה פעמים על ידי רבינו בכת"י נדפס בסידור קאפוסט תקע"ו.

חילוק בין מהדורת שקלאב וקאפוסט

ובשער הכולל פל"ב אות ג' כתב כי אחר שנתקנו בסידור קאפוסט הראשון רוב טעויות הדפוס שהיו בסידור שקלאב נצטוו מרבינו להוסיף את דיני הכנסת שבת וגם ולקחת סולת ודיני הבדלה, ולא יכלו עוד להעמיד כל דבר על מקומו כי הכת"י קודש הגיע לידם אחר גמר ההדפסה, והדפיסו שני דפים נוספים מועתקים מכת"י. וכן הזכיר בשעה"כ פט"ז אות ב' שסדר הכנסת שבת לא נכלל בסידור הראשון בשקלאב תקס"ג רק בסידור הנדפס אח"כ בקאפוסט. והסיבה לזה כי סדר הל' שבת בפסקי הסידור שלפנינו הוא מהדורא בתרא שנכתב אחרי שנת תקס"ג (ויש השערה שסידור שקלאב נדפס תקס"א), ואילו כת"י מהד"ק נכתב עוד בשנת תקנ"ז ולא נדפס בסידור על דעת רבינו. ונוסף לזה העיד מהרי"ל בהסכמה לסידור קאפוסט תקפ"ב כי המדפיס מוה"ר ישראל יפה ז"ל שמע בעצמו מכבוד רבינו נ"ע כמה דברים, וגם יש בידו חבילות חבילות הגהות מכתבת יד קודש אשר כתב אליו. וכ"ה בספר הסידור (מאנסי תשס"ג) עמ' פ"ח על פי הסכמה המקורית של מהרי"ל שהכוונה היא להגהות בכת"י רבינו, מלבד ההגהות שנדפסו אח"כ מכת"י הצמח צדק על פי דעת זקנו הרב. וכן מסופר בבית רבי ח"א פ"ד ע"ב כי

המדפיס של סידור קאפוסט הוסיף הרבה דברים ששמע מרבינו עצמו, וממה ששלח לו רבינו בכת"י קדשו. ומוזה הטעם לא נדפס סדר הכנסת שבת בסידור קאפוסט הראשון רק במהדורא מאוחרת יותר, מלבד הדפים הבודדים שנדפסו עם סידור קאפוסט בחיי רבינו.

הלכה כפסקי הסידור כנגד שו"ע הרב

והנה הכלל בדיניו שכל מקום שמבואר בפסקי הסידור נגד דברי הרב בשו"ע הכריע הלכה למעשה כמו שכתב בפסקי הסידור דוקא שחזר מדבריו שהדפיס בשו"ע. וכך העיד תלמידו חתן-בנו בשו"ת דברי נחמי' או"ח סי' כ"א לענין סתירה בדיני שבת בין השו"ע לפסקי הסידור שלא שייך להקשות כל כך בכל כה"ג, שידוע שבשו"ע נדחק הרבה שלא לדחות כל דברי האחרונים ז"ל, בפרט דברי המג"א, משא"כ בסוף ימיו שהוסיף חכמה העמיד על דעתו רק לחלוק עליהם אפילו להקל בכל מה שלא נראה לי, וכידוע שבפירוש שמעו ממנו ז"ל שחזר בו במה שנתן נאמנות להמג"א יותר מדאי. וכן העיד נכדו בשו"ת צמח צדק או"ח סי' י"ח אות ד' שמעתי ממנו בעצמו שיש כמה דברים שחזר בו ממה שכתב מפני שנשמך אז יותר מדאי על המג"א. ודומה לזה כתב אחיו מהרי"ל בשו"ת שארית יהודה סי' י"ט כי במהדורא קמא נמשך רבינו אחרי המג"א אבל במהדורא בתרא השיג עליו. וכ"כ בשער הכולל פ"א אות א' המנהגים ודינים אשר הנהיג אדמו"ר בהסידור הכריע כמה דברים נגד השו"ע שלו, ומבואר בשו"ת דברי נחמי' או"ח סי' כ"א ושו"ת צמח צדק או"ח סי' י"ח שיש לנהוג כהסידור מפני שהסידור חובר באחרונה. וכ"כ בעל קצה"ש בהקדמה לפסקי הסידור כי כידוע שונים הרבה פסקי הלכות בסידור אדמו"ר ז"ל מפסקיו בשו"ע שלו, והלכה למעשה תפסינן לעיקר כפסקי הסידור שהם משנה אחרונה.

הסידור נכתב הרבה זמן אחרי השו"ע

וכן השיב הרה"ק מליובאוויטש זצ"ל בתשובה הנדפסה באגרות חי"ב עמ' קס"ז וראש שו"ת בני ציון ח"ב דאזלינן להלכה למעשה בתר

פסקי הסידור מפני שכתב אותם זמן רב אחר השו"ע כמ"ש הצמח צדק בחדושי שבת מ"ו ע"ב לענין אכילת פולין. ונודע כי שו"ע מהד"ק נכתב בערך תק"ל, חוץ מהל' ת"ת וחלק מהל' הו"מ שנשלמו אח"כ, אבל הסידור נכתב קרוב לעשרים שנה אחר השו"ע, ובפרט פסקי הסידור שנתחברו זמן רב אחרי קביעת הנוסח. וכ"מ בהקדמה לשו"ע הרב ושערי הלכה ומנהג ח"א סי' קל"ו ואגרות חי"ב עמ' שפ"ט וחכ"ג עמ' שכ"ז שבכל מקום שכתב בפסקי הסידור שלא כדברי השו"ע יש לנהוג כהסידור, כי פסקי הסידור הם בתראי לגבי שו"ע שלו. ודומה לזה הביא בנמוקי או"ח סי' רס"א שפסקי הסידור נדפסו אחר שו"ע הרב מגוף כת"י קדשו, ואם הכריע בסידור כדעת הגאונים כנגד ר"ת ברור שכך דעתו להלכה. וגם באורות חיים פ"ט אע"פ שהקשה על דברי שו"ע הרב הי' לו פשוט שחזר מדבריו לפסוק כדעת הגאונים, וכ"מ בתפארת יהודה קלמן עמ' שצ"ט הערה מ"א.

פסקי הסידור הם כמו שו"ע הרב בתרא

והוסיף בעל קצה"ש בהקדמה לפסקי הסידור כי רבים אומרים כי השו"ע כתב הרב עבור כל העולם והסידור כתב רק עבור החסידים שלו, ובוזה הם מיישבים לעצמם טעם השינוי בין הסידור להשו"ע, ואלו הם דברים בעלמא שאין להם טעם וריח, כי מה נשתנו החסידים מכל העולם להורות לפניהם הלכה אחרת בהל' ציצית ותפילין ושבת וכיוצא. ובפרט שידוע שהסידור נכתב גם עבור אנשים פשוטים המוני העם, שמטעם זה לא הזכיר שום כוונות ויהודים ושמות בתוך התפלה כמ"ש בהקדמת שער הכולל, ואין מקום כלל לבאר את השינוים מהשו"ע להסידור בנימוק כזה שהשו"ע חברו עבור אלו שאינם מהחסידים הנמשכים אחריו. ושונים הרבה פסקי הלכות שבסידור הרב מפסקיו בשו"ע שלו, והלכה למעשה תופסים לעיקר כפסקי הסידור שהם משנה אחרונה. כך שאין לומר שחזר דוקא מפסקי השו"ע כי הרי באמת חיבר שו"ע מהדורא בתרא שלא זכינו לראותו רק ארבעה סימנים הראשונים, ואת הסידור חיבר גם

על זה הדרך על פי ההלכות בשו"ע מהד"ת, כך שאין לתמוה על הסתירות מהסידור לשו"ע.

השגת קצות השלחן על טעם שער הכולל

מיהו מה שכתב שער הכולל פ"א אות א' שיגע ומצא בכל פרט להבין דבריו הקדושים ומקורם שלא כיש טועים לומר שבעת שחיבר הסידור חזר מדבריו בשו"ע לק"מ, כי מלבד שהביא מקודם משו"ת דברי נחמי' סי' כ"א ושו"ת צמח צדק סי' י"ח שבסידור הכריע בכמה דברים נגד שו"ע שלו, רק לדעתו הטעם כי בשו"ע מהד"ת והסידור קבע הלכה כבעלי הקבלה, כבר השיג עליו בעל קצה"ש בהקדמה לפסקי הסידור שלא כל הסתירות בין הסידור לשו"ע הם ענינים השייכים לקבלה וברכות הנהנין יוכיחו, אלא ודאי שבהלכות שאין בהן חילוק כגון דינים התלויים בחשבון הזמנים ביה"ש וצאה"כ בזה הכריע דעתו בתראי בפסקי הסידור, והביא שם כמה ראיות מהלכות פסוקות שרבינו חזר בהם לעת זקנותו. ומי לנו גדול מנכדו הצמח צדק שהעיד כי שמע ממנו בעצמו כי בכמה דברים חזר מדבריו בשו"ע. אולם בספר הסידור עמ' קנ"ד כתב שדברי שער הכולל מכוונים דוקא לגוף הסידור, היינו לנוסח והלכות תפלה וכיוצא, ולא לדברים שנספחו אליו שאינם מגוף הסידור כמו ברכות הנהנין והלכות שבת עש"ה.

טעם שיש בשו"ע הרב הלכות בסוגריים

וכתב מהרי"ל בשו"ת שארית יהודה או"ח סי' ו' ששמע פעמים רבות מפיו קדשו של אחיו אדמו"ר ז"ל שכל ספק העמיד בתוך חצאי עיגול, ודעתו היתה לחזור ולשנות פרק זה לראות אם צדקו דבריו, ואפשר שהי' על זה איזה קונטרס אחרון. ודומה לזה כתב בשו"ת צמח צדק אה"ע סי' רל"ג אות ד' שראה תשובה נדפסת מזקנו אדמו"ר ולא ידע ברור אם זה לשונו הקדוש ממש כי נכתב בין שני חצאי עיגולים. וכן כתב בשו"ת דברי נחמי' סי' י"ט ממה שכתב חו"ז רבינו הלכה בחצאי עיגול משמע שזה לא הי' ברור לו. ובשער

הכולל פ"א אות ב' פירש שכל המחודשים שלו שלא קדמוהו בעלי השו"ע הסגיר בחצאי עיגול, אבל בעל קצה"ש דחה במבוא לקונטרס השלחן עמ' י' סברא זו שהיא פליטת הקולמוס ודברי מהרי"ל הם העיקר, וגם כל ספק הוא מוסגר אבל לא כל מוסגר הוא ספק. וכ"מ בהגהות לסידור רבינו הזקן שנדפסו מכת"י הרה"ק מליובאוויטש זצ"ל עמ' ס"ה. ובלקו"ש ח"ט עמ' רנ"ט הביא שיש סוגריים בשו"ע שמרמזים למהד"ת שהוסיף הרבה חדושי דינים. ובקובץ יגדיל תורה גליון ו' עמ' ס"ו ותורת חב"ד ח"ב עמ' כ"ג הביאו שמלבד דברי מהרי"ל יש הגהות בשו"ע מהד"ק שלפנינו שאינן מהרב עצמו אלא מהצמח צדק, והרבה פעמים גם הוספות המגיהים שהמעתיקים דלגו תיבה מסוימת מכת"י והרבנים המגיהים השלימו החסר מדעת עצמם בסוגריים, ולפעמים הם סעיפים שלמים לבאר דברי רבינו, והמעייין היטב יבין מעצמו כל מוסגר מאיזה טעם הוא.

אין ראוי מסוגריים מהד"ק לפסקי הסידור

ומדברי הצמח צדק רצה להוכיח בקונטרס שואל ומשיב החדש סי' מ' בשם כמה גדולים שגם הדברים שנדפסו בסוגריים בפסקי הסידור כמו קביעת זמן צאה"כ כדעת הגאונים אינם מעצם גוף כת"י בעל התניא, אלא מאיזה מגי' זולתו. ובאמת יש הרבה להשיג על הקונטרס הזה שרובו ככולו מועתק מספר אורות חיים על דיני ביה"ש, והוסיף מדיילי' סברות רעועות לדחות שיטת הגאונים וסייעתם, ולא הי' כדאי להשיב עליהם לולא שדרך קטנו לפקפק על גדולי הבקיאים בלשון שו"ע הרב ולהעמיס על רבינו הגדול דברים שהם מופרכים מעיקרא. ובאמת בלא"ה יש לדחות סברתו כי עוד בתחלת סדר הכנסת שבת בפסקי הסידור, לפני קטע הסוגריים, הביא רבינו סעד משיטת הסמ"ג ל"ת רנ"ז לדברי הגאונים כנגד ר"ת וסייעתו. א"כ אם בא לפסול הסוגריים בפסקי הסידור בא לפסול הפסקים כולם, שמלבד שהעיד עליהם הצמח צדק בחדושי שבת מ"ו ע"ב שנתחברו מזקנו אדמו"ר ז"ל הרבה זמן אחרי השו"ע, יש מהם גליונות בכת"י רבינו עצמו שנדפסו לאחרונה בסידור רבינו הזקן עם

ציונים ומקורות עמ' תרל"ו וספר הסידור עמ' ת"מ, ושם יש כמה צילומים מחלק מפסקי הסידור בכת"י מהרי"ל עם הגהות בגוף כת"י אחיו בעל התניא עם הסוגריים שנדפסו לימים בפסקי הסידור שלפנינו.

חילוק בין הסוגריים בשו"ע והסידור

והשיב לי הרש"ב לוי שליט"א ראש ספריית ליובאוויטש בנוא יארק, שעוסק עשרות שנים בכתבי בעל התניא והדפסתם מכת"י, שאכן לפעמים יש סוגריים בשו"ע הרב מפני שרצה לחזור לעיין בהלכה שעדיין הסתפק בה, ואפשר להכיר שיש סוגריים שהם מאמר המוסגר ויש שאינם מאמר המוסגר ומהתוכן רואים שאין פשוט אחר למוסגר רק לסימן שהסתפק עליו, וכל הרגיל בלשון שו"ע הרב רואה זאת, אבל זה שייך דוקא בשו"ע מהד"ק שלפנינו בלבד, ולא בפסקי הסידור שנכתבו בתראי. וכן הוכיח הר"י מונדשיין שליט"א במחקריו בספר הסידור עמ' ק"ז שדרכו של רבינו בכל הסידור להדפיס תיבות מסוימות בסוגריים, וכמה סוגים במוסגרים וטעמים שונים יש בהם, כך שאין כלל קבוע בנוגע נוסח התפלה ודקדוקיו שנדפס בסוגריים, וזולת המקובל או מתוקן מרבוה"ק. אבל זה יציב ונכון דוקא לגבי נוסח התפלה שפעמים ה' מסופק בנוסח על פי כתבי האר"י וכוונות וסודות התפלה, ולימים אף נשתנו כמה תיבות בעטיית הצנזורה כמו בברכת ולמלשינים ועלינו וכיוצא, אבל פסקי הסידור שנכתבו לעת זקנותו הלכה למעשה לא שייך בהם שום ספק נוסח, רק טעם שער הכולל פמ"ג אות ט"ו שאין דרכו של רבינו בסידור לבאר הטעמים, לבד מכמה מנהגים שהובאו בתוך הסידור.

ראי שאין צד השוה בכללי השו"ע וסידור

ויש להביא ראי' כי בניגוד לשו"ע הרב שיש בו סוגריים מפני שרצה לעיין עוד בהלכה זו משא"כ בסידור שהם הלכות פסוקות, שכן מוכח משער הכולל פ"א אות ב' שדברי מהרי"ל סי' שס"ג בטעם הסוגריים שייכים רק במחודשים שבמהדורא קמא משא"כ

בתניא אנו רואים שכל דבר שהכריע כמקובלים העמיד לסימן חצאי עיגול, כל שכן בפסקי הסידור שנכתבו אחרי השו"ע. ועוד ראי' מצילומים מפסקי הסידור בכת"י בהגהות רבינו עם הסוגריים שנדפסו בפסקי הסידור, א"כ פשוט שכל פסקי הסידור ומוסגריו יצאו והוגהו מבעל התניא עצמו. וגם בראש שו"ת אדמו"ר הזקן מהד"ת נדפס תצלום מכת"י תשובה סי' י"ד, ורואים במוחש כמה סוגריים בגוף כת"י קדשו של בעל התניא, וכך דרכו בכל התשובות להכניס בסוגריים דברים שלא נוגעים לעצם התשובה. אלא הסיבה שישנם סוגריים בפסקי הסידור פשוטה, שכל מה שלא ה' שייך להלכה למעשה רק לסברא או לביאור הטעם נכתב בסוגריים, כמ"ש בשער הכולל פמ"ג אות ט"ו והקדמה לשו"ע הרב החדש עמ' י' הערה כ"ג שאין דרכו בסידור להביא טעמי הלכות, וכך נדפס ביאור שיטת ר"ת והגאונים במאמר המוסגר לבאר שיטתו מה שחזר מדבריו בשו"ע מהד"ק, ולק"מ.

סדר הל' שבת בסידור הם בתראי לכ"ע

וכן השיג בציונים ומקורות לסידור רבינו הזקן עמ' רל"ג על סברא דומה שהובאה בישראל והומנים ח"ב עמ' תק"ט שרצה לומר כיון שדבריו כדעת הגאונים נדפסו במוסגר אולי אינם מכת"י רבינו, הנה מלבד חילוק הגדול שיש בין סוגריים בשו"ע הרב מהד"ק לפסקי הסידור, כבר העיד שער הכולל פט"ז אות ב' שסדר הכנסת שבת לא נכלל בסידור הראשון שהדפיס אדמו"ר ז"ל בשקלאב תקס"ג רק בסידור הנדפס אח"כ בקאפוסט, והסיבה לזה כי סדר הל' שבת בפסקי הסידור שלפנינו הוא מהדורא בתרא שנכתב אחרי שנת תקס"ג, ואילו כת"י מהד"ק נכתב בשנת תקנ"ז ולא נדפס בסידור על דעת רבינו. ובסידור הנזכר עמ' תקל"ז הביא בשם הרה"ק מליובאוויטש זצ"ל שהסידור רובו ככולו חדשים מרבינו, משא"כ בשו"ע נמנע להביא חדשי דינים שלא נתפרשו בקודמיו. לכן קיי"ל הלכה כבתראי כפסקי הסידור שהוגהו פעמים רבות על ידי רבינו בעצמו והם דעתו להלכה לכל ענין, כי ברור שחזר מכמה דברים

שכתב בשו"ע מהד"ק שנתחבר בצעירותו בחיי המגיד ממעזריטש. ובמלואים לסידור רבינו סי' י"ז הביא סעד מאגרת בכת"י קדשו שנדפסה בקובץ יגדיל תורה גליון ל"ז סי' ק"ע ש עוד קדמה לסדר הכנסת שבת ממנה משמע שחשש לדעת הגאונים עש"ה באורך.

דרך פסקי הסידור להביא הלכות פסוקות

ובזה יש לדחות טעם בעל מסגרת השלחן בספרו ישועות חכמה סי' קס"ה חו"י אות ט"ו שכתב כי מהד"ת של שו"ע הרב והסידור עשה לעת זקנותו שהי' מוטרד בתלמידים הרבה בעבודת השי"ת, ולכן לא הי' הזמן גרמא לפרש כל כך בכתב טעם חדשויו. וכבר השיגו עליו בקובץ הערות וביאורים (אהלי תורה) גליון ס"ג עמ' ט"ו וספר הסידור עמ' רס"ב על פי טעם המובא בלקו"ש חכ"ד עמ' ע' שרבינו לא כתב טעמי ההלכות בסידור מפני ששם נמצאים רק פסקי הנהגות למעשה. ולכן יש לחלק בין סוגריים בשו"ע מהד"ק לפסקי הסידור, שהסוגריים בפסקי הסידור הם יסוד וביאור להלכות פסוקות.

הגהות פסקי הסידור הם מבעל התניא

ובזה הוסרה קושיית הרה"ק מקלויזנבורג זצ"ל בשו"ת דברי יציב חו"י סי' ל"ב אות ב' שתמה שידוע שמרבה הרב בשו"ע להסתמך על דעת המג"א וכאן בפסקי הסידור לא הזכיר שהמג"א או"ח סי' של"א סק"ב נקט כר"ת וראשונים לענין מילה בשבת, אלא כתב שכל גדולי הפוסקים סוברים כגאונים. ומה"ט כתב דודו הרה"ק מסטריזוב זצ"ל בתשובה שנדפסה בקונטרס ביה"ש בסו"ס דברי חיים עמ"ס ב"מ דלאו מר בר אשי חתים עלה והרבה יש להאמין שהגהה הזאת לא יצאה מידי הגאון בעל התניא זצ"ל אלא מאיזה מגי' זולתו. וכ"ה בשו"ת דברי יציב חו"א סי' קי"ב בשם חדושי הרמ"ל בסוף הספר שהסתפק אם כל ההגהה במוסגר בסדר הכנסת שבת יצאה מבעל התניא עצמו. ובאמת לק"מ כלל כי מלבד ראיות האמורות שהגהות בצד פסקי הסידור הם מרבינו בעצמו, כבר העיד אחיו מהרי"ל בשו"ת שארית יהודה סי' י"ט כי במהדורא קמא נמשך רבינו אחרי

המג"א אבל במהדורא בתרא השיג עליו. וכן העיד בשו"ת דברי נחמיו או"ח סי' כ"א כי בשו"ע נדחק הרבה שלא לדחות דברי המג"א, משא"כ בפסקי הסידור לא חש לזה. וכן בשו"ת צמח צדק או"ח סי' י"ח אות ד' ששמע מפי זקנו שחזר מכמה דברים שכתב בשו"ע מפני שסמך יותר מדאי על המג"א. וכן בשו"ת מהרש"ג חו"א או"ח סי' כ"א ול"ח וס"ו שהעיקר כדברי הגאונים שהביא בסידור שחזר מדבריו בשו"ע. וכ"כ מהרש"ג חו"ב סי' צ"ה אף שבשו"ע נמשך אחר המג"א נראה שבסידור שחיברו לעת זקנותו חזר בו. ודלא כדברי שלחן הטהור סי' ח' אות א' ושו"ת ארץ צבי חו"א סי' פ"ו ושו"ת המאור עמ' מ"א שיש לפסוק סתם כשו"ע הרב כנגד פסקי הסידור, שכבר הראתי לדעת ההיפך.

אין ראיה מהגהות שו"ע מהד"ק לסידור

איברא מצאתי בקובץ בית אהרן וישראל גליון ס"ז עמ' קי"ב שיש מי שרצה לומר על פי דברי הרה"ק מסטריזוב זצ"ל שהרבה דברים בשו"ע הרב וספרי הצמח צדק אינם מהם ומפיהם אלא מהגהות המדפיס, ובספר הסידור עמ' קנ"ו השיג עליו לדחות דבריו בראיות מוכיחות, שמלבד ההגהות מכת"י מהרי"ל על פי דעת אדמו"ר הזקן, אין דבריו נהירים כי אין הגהות זולת מרבינו עצמו. ואפ"ה אין ראיה מזה לבטל דברי רבינו בפסקי הסידור. אבל בקובץ יגדיל תורה גליון ו' עמ' ס"ז ותורת חב"ד חו"ב עמ' כ"ג כתבו לחלק שמלבד דברי מהרי"ל יש הגהות בשו"ע מהד"ק שאינן מהרב עצמו אלא מהצמח צדק, והרבה פעמים גם הוספות המגיהים מפני שהמעתיקים דלגו תיבה מסוימת מכת"י והרבנים המגיהים השלימו החסר מדעת עצמם בסוגריים, ולפעמים הם סעיפים שלמים לבאר דברי רבינו, והמעייין היטב יבין מעצמו כל מוסגר מאיזה טעם הוא. אבל בפסקי הסידור מהדורא בתרא שלפנינו לא שייך הטעם הזה מחמת שהוגה כמה פעמים על ידי רבינו עצמו בכת"י קדשו. ובסגנון דומה כתב בהגהות אליעזר על פסקי דינים להצמח צדק יו"ד סי' ס"ו על דין מסוים שאין להעלות על הדעת שקטע הזה יצא מעטו הקדושה של אדמו"ר

הצמח צדק נ"ע, אולם בקובץ יגדיל תורה גליון ל"ח עמ' ל' נדפס תצלום מאותו קטע בעצם כת"י קדשו של הצמח צדק, ללמדנו עד כמה יש להיזהר להסיק מסקנות חפוזות כאלו.

על דרך ההגהות מכת"י לסידור הישן

וגם ההגהות שהדפיס בעל שער הכולל בהוספות לסידור תורה אור מהדורת תרמ"ט עם שערי תפלה שהעתיק מסידור שהתפלל בו הצמח צדק, ויש בהן גם הגהות מבעל התניא עצמו, הן כולן שייכות לנוסח התפלה ולא לחלק ההלכות כמו שהביא הקצה"ש בקונטרס הסידור עמ' שע"ו. וכן כתב הרה"ק מהרש"ב מליובאוויטש זצ"ל בהגהותיו לסידור תורה אור רל"ב ע"א בנוגע הסידור עם הגהות הצמח צדק כי מקובל איש מפי איש שהגהות הסידור הועתקו מהגהות של רבינו הגדול ז"ל שהגי' בעצמו. וכ"כ בשער הכולל בהקדמה מחמת שאי אפשר לדפוס בלא טעות מצא אדמו"ר הזקן לתקן על הגליון בסידור קאפוסט, ואח"כ העתיקם אדמו"ר הצמח צדק ז"ל על סידור דפוס סלאוויטא (תקפ"זתקצ"ו). וכן מובא בשערי חב"ד עמ' קמ"א כי הגהות הצמח צדק בסידור סלאוויטא הן מועתקות מכת"י רבינו הזקן שכתב על גליון סידור קאפוסט שנדפס בחייו. אבל הגהות אלו שהועתקו מכת"י הן נוגעות לנוסח התפלה ודקדוק התיבות דוקא ולא לחלק ההלכות, שלא נדפסו רק בסידור קאפוסט השני על פי כת"י רבינו ומהרי"ל והגהות רבות, ורואים במוחש בכמה מקומות בגוף הכת"י של פסקי הסידור הגהות בכת"י רבינו עצמו עם הסוגריים.

השגות של העלמה ושכחה אינן השגות

ועל הגדולים האלו שכתבו בדרך אפשר ליישב דעתם שהסוגריים הללו בפסקי הסידור לא יצאו מפי רבינו יש להביא דברים ערבים מהגאון קדוש ישראל רבי יוסף חיים מבגדד זצ"ל בראש שו"ת רב פעלים ח"א כי המצא ימצא גם בגדולי האחרונים שגיאיות אע"פ שהם גאונים גדולים בתורה, ועכ"ז אגב חורפי' ואגב שוטפי' לא דק, ע"כ

אל יתהלל המשיג על הגדולים לא בהשגות כאלה ולא בהשגות של העלמה ושכחה כי אין זה חידוש ואין זה גרעון בחיק הגדולים. ודומה לזה כתב הנצי"ב בשו"ת משיב דבר ח"א סי' ל"ב שיש לו שובע רצון מכל מי שבא לברר דבריו ולנקות משגיאה המצוי' גם בגדולים וטובים ממנו. וכן כתב בעל קצה"ש בהקדמה לפסקי הסידור מי יכול לומר שבאמת כוין לדעתו הגדולה והנוראה, אבל בודאי ניחא לי' לאדמו"ר ז"ל אם מפרשים ומבארים דבריו הקדושים, כמו שעשה בשער הכולל במקומות רבים ושבתוהו רבנן. ולפיכך אין לבנות על שיגרא דלישנא של מחברים, אפילו אם הם גדולים בתורה וקדושה, שפעמים כתבו בדרך אפשר ליישב שיטתם, אף שיש ראיות חזקות כנגדם לסתור דבריהם.

יש לסמוך על כת"י מהרי"ל בלי ספק

והדברים נכונים גם כלפי בעל חמשה מאמרות מאמר נוסח התפלה עמ' קע"א שרצה לפי דרכו להרהר על דברי מהרי"ל אם יצאו דברים אלו מפי אחיו רבינו התניא, והמעייין במפתחות לשו"ת צמח צדק מהד"ת בערכו ימצא מקומות רבים בהם הצמח צדק נשען על מהרי"ל בכוונת רבינו בעיניים עצומות, ואם כן היאך אפשר לפקפק על נאמנות מהרי"ל ששמע ההלכות מפי רבינו אחיו, בו בשעה שגם הצמח צדק עצמו סומך עליו בלי פקפוק, כי אין ספק וספק ספיקא שכתב רק על פי רבינו כפי שמביא כמה פעמים בספרו שו"ת שארית יהודה. ובפרט בפסקי הסידור שלפנינו שיש הגהות בכת"י רבינו על ההלכות שכתב מהרי"ל בכתבת ידו. מלבד זה פקד עליו רבינו להגי' הדרושים ורשימות כמ"ש בתקנות ליאזני. ובבית רבי ח"א נ"ה ע"א הביא דברים גדולים עליו שהי' חסיד וקדוש מופלג בתורה, ורבוה"ק בני ונכדי רבינו הזקן כולם סמכו עליו, והוא הי' כותב רוב הדרושים בלשון הרב ורבינו הגיהם בעצמו, והעיד שרשימותיו מכוונים מאד ממש כמו שנאמרו. וגם גדול דורם הרה"ק מבוטשאטש זצ"ל הביא הרבה פעמים מפסקי הסידור לרבינו, ראה באשל אברהם סי' ג' סי"ז וסי' ד' סכ"ב וסי' ס"א ס"ג. וכן במשמרת

שלום ריש סי' ג' וט"ז, וכהנה רבות כמובא בתורת חב"ד ח"ב עמ' ע"ו. ואף באבן שלמה על הראב"ן סי' ב' אות ה' תמה על פסקי הסידור לענין זמן צאה"כ, מ"מ לא עלה בדעתו לכתוב יותר מאשר שלא זכה להבין דבריו, ולא כדרך בעל הקונטרס שפשט לו שלא יצאו הדברים מפי רבינו.

זמן צאה"כ בסדר הכנסת שבת מהד"ק

נוסף לכל אלה הודפס לפני כמה שנים בקובץ יגדיל תורה גליון ל"ז סי' קנ"ט סדר הכנסת שבת מהד"ק מכת"י תיק מספר רל"ט מאוסף ספריית ליובאוויטש וז"ל ליוזר מאד להדליק נרות שבת קודם תחלת השקיעה דהיינו בעוד שהשמש זורח על הארץ, ולא להדליק אח"כ בשום אופן, ולא לעשות שום מלאכה בעולם מיד שאין השמש נראית על הארץ, אף אם עדיין לא התפללו מנחה, כי מיד בשקיעת החמה מתחיל תחלת ביה"ש שהוא ספק לילה, אף שיש עדיין שהות הרבה עד צאה"כ, כשלשה רביעי שעה בחורף ויותר משעה בקיץ במדינות אלו, ויש בו ספק סקילה וכתת ח"ו וחייב אשם תלוי לכשיבנה בהמ"ק בב"א עכ"ל. וקטע זה, שנדפס לאחרונה בשו"ע הרב החדש סוף הל' שבת, נכתב בחייו בשנת תקנ"ז בהמשך להלכתא רבתא לשבתא בסידור הרב, ומראה שהכריע להדיא כדעת הגאונים, אף שבסידור רבינו הזקן מלואים סי' י"ז כתב לחלק. וכבר כתב בקצה"ש ח"ג ס"ט ע"ב שהי' ראוי לתקן הגהה בצד שו"ע הרב לידע שבפסקי הסידור שלפנינו חלק על שיטת ר"ת עש"ה.

כדי להבין שו"ע הרב צריך להיות בקי

ומעתה אבוא בקוצר אמרים להשיב על דברי הקונטרס שואל ומשיב החדש שהעיון לכתוב בהקדמתו על רבים מישראל בלשון שנוהגים על פי מוסכמות שאינם עולות בקנה אחד עם הראשונים בעלי השו"ע וגדולי הפוסקים, וחלילה לומר כן על רבים מישראל יראים ושלמים שנוהגים לפי מנהגם כשיטת הגאונים. ואף שלא רציתי להכניס ראשי בביאור הסוגיא ומחלוקת הגאונים ור"ת, כי לדין שנוהגים לפי ר"ת

הוא העיקר להלכה כמובא בדברי יחזקאל לקוטים עמ' קכ"ה וספר בין השמשות סי' ט' ושו"ת דברי יציב ח"א סי' קי"ד בשם כ"ק מרן מהר"ש מבעלזא וצ"ל שאין להקל בשיעור ע"ב דקות באפוקי יומא בשום צד, וכן מקובל מהרה"ק מצאנו וצ"ל והרבה צדיקים, וכן נהגו ברוב תפוצות ישראל שנקטו הלכה כר"ת. אבל טרם כל עיון בדברי הרב שומה לדעת דברי בעל קצה"ש בראש פסקי הסידור בשם דרכי החיים בהקדמה כי כלל הוא שבכדי להבין דברי שו"ע הרב צריכים להיות בקי בש"ס ופוסקים, ואז אפשר להבין דרכו אפס קצחו תראה וכולו לא תראה. וכן הביא מכת"י הרה"ק מבארדיטשוב וצ"ל שכתב מעיד אני עלי שמים וארץ שאילו הי' הרב הגאון האלקי מלאדי בימי הרי"ף והרמב"ם הי' כאחד מהם. לזאת קשה להבין דבריו אם לא בעיון רב, כי מאד עמקו מחשבותיו ודרכו נסתרה, ולשונו הזהב הוא ממש כלשון הרי"ף והרמב"ם.

אין לסמוך על הקונטרס לדחות גדולים

מיהו יצאתי מגדרי אחרי שראיתי שבעל הקונטרס הרחיק לכת לפקפק ולסלף דברי הפוסקים בלא כל ראי' אמיתית, ולהטיל מום בקדשים לכתוב שכל המעיין בפסקי הסידור רואה שזה לא לשון הרב, וכל הראשונים שהביא בסידורו לצד שיטת הגאונים לדעתו כתבו ההיפך גמור, אף שבכמה מקומות ניתן לחלק לשיטתם בין הכנסת שבת לצאה"כ, ובלא"ה כל דרכו אינו אלא להראות שכל הפוסקים ראשונים ואחרונים סוברים כר"ת בלבד, מה שאינו כן. ועל דברי שו"ת אבני נזר או"ח ח"ב סי' תצ"ז שכתב שהכריע הרב מלאדי ז"ל בראיות והוכחות ברורות כשיטת הגאונים כתב שהוא פלא גדול ועצום, וכך דרכו בכל הקונטרס לסתור הרבה מגדולי הפוסקים שלא עמדו לימינו, בהשערות בדויות מלבו בנויות על מתעות שוא ומדוחים, ואם לא הי' נוגע לרבים הלכה למעשה היו דבריו בגדר חוכא וטלולא בעלמא. ולע"ד פשוט כביעתא בכותחא שטעה מתוך קנאות לגלות פנים בתורה שלא כהלכה לומר על ישראל קדושים שעוברים על איסורי תורה ר"ל, ובפרט שמנהג ליובאוויטש מדורי

דורות ועוד חסידים ואנשי מעשה לפסוק כשיטת הגאונים בלי לחוש. ויפה כתב בשו"ת מנח"א ח"א סי' כ"ג להשיג על מי שכתב דהוי כאילו יצא בת קול מן השמים שהלכה בזה רק כר"ת, היכן שמע הבת קול לא ידעתי. על כן דבר גדול עשה אם בא לעורר שלא לעשות שום מלאכה במוצאי שבת עד זמן ר"ת, ועולה גדולה עשה אם בא לקטרג ח"ו על ישראל קדושים שנוהגים לפי מנהגם כדעת הגאונים.

מנהג ליובאוויטש להקל כזמן הגאונים

ויש להביא טעם למנהג ליובאוויטש מדורי דורות להקל במוצאי שבת כדעת הגאונים לקיים דוקא פסקי הסידור, אף שרוב גדולי הפוסקים הכריעו כדעת ר"ת, על פי המובא בסידור הרב עמ' ר"ל שהרה"ק הריי"ץ מליובאוויטש זצ"ל הי' לו קבלה בידו מאנשי העיר פטרבורג כי זקנו בעל התניא בהיותו שם המתין במוצאי שבת רק בערך מ"ב דקות או פחות אחר השקיעה כדי להתפלל ערבית, וכ"מ ברשימות גליון קי"ג עמ' ט"ו ותורת מנחם ח"ב עמ' שנ"ה. ושם לא הי' קולא כמ"ש בפסקי הסידור שזמן צאה"כ בא"י במקום המישור בימים השונים פחות מזה. ובשו"ת צמח צדק שער המלואים סוס"י י"ז אחר שהביא הרבה שיטות מפוסקים שלא פסקו לגבי חזקת איסור כשיטת בעל התניא כמו הט"ז וצמח צדק הקדמון וסדרי טהרה ונוב"י ומנ"י וחוו"ד, כתב מ"מ מי יבוא אחר המלך ואין בידינו להקל נגד דעת כ"ק אאזמו"ר נ"ע. וכ"כ הגרו"ש דווארקין זצ"ל אבד"ק ליובאוויטש בקובץ רו"ש עמ' ל"ד שהפוסק נגד שו"ע הרב הוא טועה בדבר משנה. ואע"פ שכתב בשו"ת תורת חסד סי' ט"ו שהסכמת האחרונים כר"ת, אבל מובא בסידור הרב עמ' רל"ד בשם תולדות הגאון מלובלין עמ' כ"ב הערה ט' שבכמה דברים פסק באופן אחר לפי מנהג מקומו כידוע. ובאמת אף להחמיר מצינו בברכות י' ע"ב כדי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל, לכן הנהוג לכל דבר כדעת שו"ע הרב אין לו לחוש להקל כשיטת הגאונים.

במעלת הוראת הלכה על פי שו"ע הרב

ובאמת מיותר ללקט מספרי גדולי ישראל על מעלת הלימוד והוראה משו"ע הרב שכבר כתבו בניו בהקדמה לשו"ע שלא חיבר השו"ע אלא על פי ציווי מרבו המגיד ממעזריטש שאמר לו אין נבון וחכם כמוך לירד לעומקה של הלכה. ובשו"ת דברי נחמי' יו"ד סי' א' כתב אף שודאי יפה לחקור אחר טעמי הלכותיו אבל גם אם קצר שכלנו לירד לסוף דעתו הקדושה לא נשלח יד להג' בדבריו כרצוננו. וכ"כ בשו"ת צמח צדק יו"ד סי' ק"ב ושו"ת גבול יהודה סי' י' שאנשים כמונו רחוקים בתכלית להשיג על דברי שו"ע הרב. ובשו"ת דברי חיים ח"ב יו"ד סי' ג' כתב עליו מי לנו גדול באחרונים ממנו. ובמגדל עוז עמ' צ"ב כתב בשם האבני נזר שמי שענינו מאירות רואה כיצד מתורצות בשו"ע הרב קושיותיו של הגרע"א. ובשיח זקנים ח"ד עמ' ע"ח הביא בשם האבני נזר שצריכים לדייק בשו"ע הרב כמו ברשב"א. ובשו"ת אמרי יושר ח"א סי' ק"ג וח"ב סי' קט"ז כתב עליו שהוא גדול האחרונים ואין להקל נגדו שידוע כמה נפיש חיל'ו. ובקובץ אוצרות הסופר ח"ד עמ' צ' הביא בשם האמרי יושר שכל תשובות החתם סופר אפשר למצוא בלשון הרב בשו"ע שלו. ובשיח זקנים ח"א עמ' שמ"ז הביא בשם האמרי יושר שאם בעל התניא הי' עושה ד' חלקי שו"ע לא הי' משתמש בשום ספר הלכה חוץ ממנו. ובהליכות חיים הל' פסח עמ' נ"א כתב שכל מקום שיש חלוקי דעות בין הפוסקים יש לעשות כפסק שו"ע הרב. וראה עוד בזכרון טוב פ"א אות י', ונהרי אש אות קנ"ב, ולקוטי ספירים אות י"ז, וי"ג אורות ח"א עמ' קע"ג, ונועם שיח עמ' קפ"ד, ולב לדעת עמ' קל"ג, ועוד ספרים רבים שכתבו כי פסקי בעל שו"ע הרב הם בגדר נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי.

דברים אחדים אודות עריכת הסידור

וידוע מה שהעיד מהרי"ל בראש הסידור שראה שנצטער בו אותו צדיק מר רב אחאי הגאון החסיד איש אלקי נ"ע בהדפסת הסידור שלו, כי מלבד שבירר וליבן הנוסח ע"פ כוונה הרצוי' להאר"י ז"ל,

עוד זאת דרש במשפט המלות להעמיד ע"פ דקדוק אמת. ובספר הסידור עמ' פ' הביא מכת"י הרה"ק מהרש"ב מליובאוויטש זצ"ל כי האמת הוא שגבהו דרכי רבינו ז"ל בהסידור, ונעלם הכוונה בהנוסח אשר דקדק בו כל כך, וכידוע אשר עשרים שנה עסק בהנוסח, ובכל שנה הי' מסדר נוסח אחר, עד הפעם העשרים יצא מזוכך ומבורר ומנוקה. ובעמ' קע"ז הביא בשם הרה"ק מליובאוויטש זצ"ל שמסתבר שרבינו התחיל לעבוד על הסידור לפני שנת תקנ"ד, ויש השערה שם משנת תקמ"ג בערך. ובשמן ששון ח"א עמ' ר"ג הביא בשם הגר"מ הלברשטאם זצ"ל ששמע ביחידות מפי הרה"ק מליובאוויטש זצ"ל כי רבינו חיבר את השו"ע שלו במשך שנתיים וחצי, ואילו את הסידור חיבר במשך ארבע עשרה שנה. ועד"ז הביא הרה"ק הרי"ץ זצ"ל באגרות ח"ד עמ' רס"ד לגבי סה"ק תניא שעשרים שנה כתב רבינו את ספרו לקוטי אמרים והוסיף וגרע ודייק בכל תיבה ותיבה. ומובא בבית רבי ח"א פ"ד ע"א בשם הצמח צדק כי כשתיקן הסידור היו לפניו ששים סידורים מנוסחאות שונות, ומכולם בירר וליבן הנוסח שלו.

סיכום הוכחות על מקוריות פסקי הסידור

ולהסיר טענות בעל הקונטרס וסייעתו ראוי לסכם בקיצור גדול עיקר הראיות והוכחות שהבאתי שכל פסקי הסידור כולל הסוגריים הם מרבינו בעל התניא עצמו, ולא הגהות והוספות ממדפיסים או אחרים זולתו, ודעתו היתה לנהוג הלכה למעשה כפסקי הסידור דוקא, אף אם הם נגד דבריו בשו"ע מהד"ק.

א) מבואר בשו"ת שארית יהודה סי' י"ט ושו"ת דברי נחמי' סי' כ"א ושו"ת צמח צדק סי' י"ח ושער הכולל פ"א אות א' והקדמת קצה"ש לפסקי הסידור שרבינו הביא בסידורו כמה הלכות נגד דבריו בשו"ע, ויש לנהוג הלכה למעשה כפי הסידור מפני שחובר באחרונה, והצמח צדק העיד ששמע בעצמו ממנו שבכמה דברים חזר מדבריו בשו"ע. וכ"כ הצמח צדק בחדושי שבת מ"ו ע"ב שפסקי הסידור נתחברו

הרבה זמן אחרי השו"ע. וכ"מ בהקדמה לשו"ע הרב ושערי הלכה ומנהג ח"א סי' קל"ו ואגרות הרה"ק מליובאוויטש זצ"ל חי"ב עמ' שפ"ט וחכ"ג עמ' שכ"ז היכא שכתב בפסקי הסידור שלא כדבריו בשו"ע יש לנהוג דוקא כפי הסידור שהוא בתראי.

ב) בסידור רבינו הזקן עם ציונים ומקורות עמ' רכ"א הביא על פי שער הכולל פט"ז אות ב' ועוד ספרים כי סדר הכנסת שבת לא נדפס בסידור הראשון בשקלאב תקס"ג כי מעיקרא לא נכתב על מנת לצרפו לסידור, רק אחר שהוגה פעמים רבות נדפס עם סידור קאפוסט תקע"ו. אולם למרות רצון רבינו להדפיסו בתוך הסידור לא יכלו המדפיסים להעמיד הסדר על מקומו כי הכת"י הגיע לידם אחר ההדפסה, והדפיסו שני דפים נוספים מועתקים מכת"י. והעיד מהרי"ל כי מדפיס סידור קאפוסט תקפ"ב שמע מרבינו דברים הנוגעים לסידור, והיו לו חבילות הגהות מכת"י קודש שכתב אליו. כך שלא נדפסו פסקי הסידור רק אחרי הגהות רבות לעת זקנותו, עשרות שנים אחרי עריכת שו"ע מהד"ק.

ג) בניגוד לסוגריים בשו"ע מהד"ק שעליהם כתב מהרי"ל בשו"ת שארית יהודה סי' ו' בשם רבינו שכל ספק העמיד בחצאי עיגול ודעתו היתה לחזור על אותה הלכה, וכן משמע מדברי שו"ת דברי נחמי' סי' י"ט, הנה הטעם שיש סוגריים בפסקי הסידור המתוקנים מפני שכל מה שלא הי' שייך להלכה פסוקה נכתב בסוגריים, כמ"ש בשער הכולל פמ"ג אות ט"ו והקדמה לשו"ע הרב החדש עמ' י' הערה כ"ג שאין דרכו בסידור להביא טעמי הלכות, וכך נדפס ביאור שיטת ר"ת והגאונים במאמר המוסגר לבאר שיטתו מה שחזר מדבריו בשו"ע מהד"ק.

ד) לאחרונה נחשפו גליונות מפסקי הסידור בגוף כת"י בעל התניא שנדפסו בסידור רבינו עם ציונים ומקורות עמ' תרל"ו וספר הסידור עמ' ת"מ, ושם יש כמה צילומים מחלק מפסקי הסידור בכת"י

מהרי"ל עם הגהות בגוף כת"י אחיו רבינו עם הסוגריים שנדפסו בפסקי הסידור שלפנינו. וכן בראש שו"ת אדמו"ר הזקן מהד"ת נדפס תצלום מכת"י תשובה סי' י"ד, ורואים כמה סוגריים בגוף כת"י ק של הרב, וכך דרכו בכל התשובות להכניס בסוגריים דברים שלא נוגעים לעצם התשובה.

ה) בקובץ יגדיל תורה גליון ו' עמ' ס"ז הביא שמלבד הגהות מהרי"ל יש הוספות בשו"ע מהצמח צדק וגם לפעמים הוספות ממגיהים להשלים החסר בסוגריים, והמעייין היטב יבין מעצמו כל מוסגר מאיזה טעם הוא. והגהות הסידור שנדפסו בסוף תורה אור מכת"י הצמח צדק כולן שייכות לנוסח התפלה ולא להלכה כמ"ש הקצה"ש בקונטרס הסידור עמ' שע"ו. ובהגהות אדמו"ר מהרשב"ב ז"ל לתורה אור רל"ב ע"א כתב כי מקובל שהגהות הסידור הועתקו מכת"י רבינו. וכ"כ בשער הכולל בהקדמה מחמת שאי אפשר לדפוס בלא טעות מצא אדמו"ר הזקן לתקן על הגליון בסידור קאפוסט, ואח"כ העתיקם אדמו"ר הצמח צדק ז"ל על סידור דפוס סלאוויטא. אבל הגהות אלו נוגעות לנוסח התפלה ודקדוק התיבות ולא לחלק ההלכות, שהרי הן לא נדפסו רק בסידור קאפוסט השני על פי כת"י רבינו ומהרי"ל והגהות רבות, ורואים במוחש בכמה מקומות בגוף כת"י פסקי הסידור הגהות בכת"י רבינו עצמו עם הסוגריים.

המורה מכל האמור הלכה למעשה

היוצא להלכה: כל הדינים ומנהגים שנדפסו בפסקי הסידור שלפנינו נדפסו מגוף כת"י בעל התניא ואחיו מהרי"ל והוגהו על ידו, ומאחר שפסקי הסידור מהדורא בתרא נכתבו הרבה שנים אחרי שו"ע הרב הם בתראי להורות מהם הלכה למעשה על פי דעת בעל התניא. ואף שיש בשו"ע הרב מהד"ק בכמה מקומות סוגריים כי לפעמים רצה לחזור על הלכה מסוימת שהסתפק בה, אבל הסוגריים בפסקי הסידור לא באו מחמת הספק או מיד מגי' אלא כמאמר מוסגר מכת"י לבאר

שיטתו, כי דרכו בסידור להביא רק הלכות פסוקות ולא טעמי הלכות.

וכל מקום שיש שינוי בין הלכה המבוארת בשו"ע הרב לבין פסקי הסידור יש לנהוג כפי פסקי הסידור שהוא בתראי, כי בכמה הלכות חזר מדבריו בשו"ע. וכן לענין צאת הכוכבים דעת הרב כשיטת הגאונים דלא כר"ת, ולכן אע"פ שנוהגים להחמיר כר"ת ורוב גדולי הפוסקים שלא לעשות שום מלאכה במוצאי שבת עד זמן ר"ת, מיהו ח"ו להרהר אחר המון העם הנוהגים כדעת הגאונים או להסתפק אם יצאו הדברים מפי בעל התניא עצמו כי ברור כשמש בראיות מוכיחות שדעתו להלכה בתראי כשיטת הגאונים, וכן נהגו על פי תלמידיו והרבה חסידים מדורי דורות, וישראל קדושים נהרא נהרא ופשטי'.

